

'שלא עשני אשה'

ברכתה של האומה – היהודית

'תשורה' לנישואי כנסת ישראל וקוב"ה

הרב יחזקאל סופר

ספר שיר השירים פרק ג

(יא) צְאִינָה וּרְאִינָה בְּנוֹת צִיּוֹן בְּמַלְךְ שְׁלֹמֹה בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לֹא אִמּוֹ
בְּיָוִם חֲתָנָתוֹ וּבְיָוִם שְׂמֵחַת לְבוֹ:

ילקוט שמעוני שמות, פל"ט, רמז תיז

רבי שמעון בן יוחאי שאל לרבי אליעזר ברבי יוסי, אמר ליה: אפשר ששמעת מאביך מהו 'בעטרה שעטרה לו אמו? [ביום חתונתו וביום שמחת לבו]?

אמר ליה: כך אמר אבא, משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה אוהבה ביותר מדאי, לא זו מחבבה עד שקרא אותה אחותי, לא זו מחבבה עד שקרא אותה אמי, לא זו מחבבה עד שקרא אותה בתי,

כך חבב הקדוש ברוך הוא את ישראל וקרא אותם בתי שנאמר שמעי בת וראי, לא זו מחבבם עד שקרא אותם אחותי שנאמר אחותי רעיתי. לא זו מחבבם עד שקרא אותם אמי שנאמר שמעו אלי עמי ולאומי ולאמי כתיב, עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו ואמר אילולי לא באתי אלא לשמוע דבר זה דיי...

האמנם מכל כינויי-החיבה שהגדיר הקב"ה את אומתו ביום חתונתו 'זו מתן תורה', לא קרא אותה: 'רעייתי' [בחינת 'אשה']? האין כנסת ישראל נחשבת ל'כלה' של הקב"ה? האמנם 'שלא עשני אשה'?

ⓧ

אחד הנושאים המפריעים ליהודים רבים להתקרב אל היהדות ואורח חייה, היא תחושת הפליית-הנשים ביחס לגברים, אם זו פסלותן ל'עדות'

ולמשרות ציבוריות, אם זו דחיקתן ל'עזרת הנשים' משם תוכלנה לשמוע
'קריאת התורה', אך לעולם לא תקבל 'עליה לתורה'.

נושאים אלו כבר הובהרו אמנם איכשהו בספרי-המחשבה, על בסיס
ערכי-הצניעות ו'כל כבודה בת מלך פנימה', שמטרתם למנוע את 'החצנת
האשה' אל תחום הפרהסיה.

ברם, אם לא די בכל אלו, הרי ל'קינוח' מברכים הגברים בשיא השובינזם:
"שלא עשני אשה" וזאת תוך כדי הכללתה כשלישייה, יחד עם 'גוי'
ו'עבד'... [האמנם אין קץ להשפלת האשה?]

הבה נסקור את דעות ספרי ההלכה והמחשבה בפתרון סיבת הברכה
ה'בלתי מחמיאה' הלזו:

שו"ע אדמו"ר הזקן בעל התניא סי' מו ה"ג:
ועוד שלש ברכות שחייב אדם לברך בכל יום: שלא עשני נכרי ושלא
עשני עבד ושלא עשני אשה, ואפילו [=יהודי] השבוי [=בבית האסורים]
יאמר שלא עשני עבד, שאין הברכה על החירות מהעבדות, אלא על שאין
העבד חייב אלא במצוות שהאשה חייבת בהם...

בזה הוא מבטא את דעת הפוסקים והמקורות-התלמודיים שקדמו לו,
שאינן בברכה זו הבעת פחיתות כבוד לאשה, אלא הבעת אושרו של הגבר
על שזכה להתחייב בתרי"ג מצוות ואילו העבד והאשה, חיובם במצוות הוא
חלקי בלבד.

ברם, גם הסבר זה מותיר כמה תמיהות:

1. מדוע נתקנו שלשת הברכות הללו בלשון 'שלילה'? למה לא נתקנו
בלשון חיובית, שמשפילה פחות?...

אמנם בקשר ל'שלא עשני גוי', שמעתי פירוש נאה בדרך בדיחותא
בשם הרב פרנקל זצ"ל רבה של ת"א:

ישנם יהודים מתבוללים שבהתנהגותם היומיומית הרי הם כ'גויים'
ואף רואים בכך בהתנערותם מסמני-היהדות סוג של 'נאורות', עד
שבא איזשהו בריון אנטישמי ומעניק להם אגרוף בפרצופם תוך
כינויי בוז כז'יד, אזי מבינים הם שאינם יכולים לברוח מזהותם
היהודית ומתחילים לחזור למורשתם היהודית...

נמצא שמי עשאו ל'יהודי' האגרוף של ה'גוי'... על כך אני מברך
כל בוקר, אשרי, שיהודי אורגינאלי אנכי ו'שלא ה'גוי' עשני'
[ליהודי]...

2. הרי מבחינת 'חיוב המצוות' החלקי, עבד ואשה חיוביהם שווים [רק
מצוות עשה שאינן תלויות ב'זמן'], מדוע לא נסתפק בהודייה 'שלא
עשני אשה' [וממנה תובן בקל וחומר גם ההודייה 'שלא עשני עבד']?

3. טבע כל נברא שהוא 'מאושר' במה שהוא, מה טעם להודות לבורא
שלא בראני בצורה אחרת? הלא כל נברא יכול לומר: 'שעשני
כרצוני'.

4. גם תמוהה הברכה 'שלא עשני עבד', הרי 'עבד' איננו מושג שהבורא
בראו כך, אלא הנסיבות הביאוהו להימכר ל'עבד'¹.

5. אם אמנם סיבת הברכות הללו היא מפאת זכותו של הגבר שזכה
לקיים מצוות יתירות על האשה, למה לא תיקנו שגם הכהנים
[ש'ריבה בהם הכתוב מצוות יתירות'] יברכו באופן חיובי² על כל
פנים: 'שעשני כהן'?

גם גישת הקבלה מובאת בשו"ע אדמו"ר הזקן, [כנראה כדי לעקוף את
הקשיים המתעוררים מפשוטה של ההלכה הזו] וז"ל:

הלכות ברכות השחר סי' מו ה"ד:

... ולפי דברי המקובלים שברכות אלו הן על יציאת נשמתו בלילה, שלא
נדבק בה נשמת נכרי או עבד או אשה, גם הגר יכול לברך כן...

אך אין בכח רעיון זה להרגיע את רוח הנשים, ולא רק בגלל שקשה להבין
את המושג 'הידבקות נשמה שונה', האמנם ישנם כאלו שאצלם כן נדבקה
נשמת נכרי, עבד³ או אשה⁴?.. ואם ישנם כאלו, כיצד אוכל לדעת אם

¹ ולהעיר שאמנם להלכה אין מברכין כמובא בתוספתא ברכות פ"ו: 'שלא עשני בור' [שגם הוא חסר-
מצוות, שהרי 'אין בור ירא חטא'] – כי 'בור' לא נברא כך, אלא כתוצאה מהעדר-למידה שלו [אלא א"כ
נאמר שכוונת התוספתא במושג 'בור' היא: 'חסר-כשרון' בעל I.Q. נמוך מבריאתו – אבל אז יקשה
מדוע אמנם לא נאמרת ברכה זו להלכה?]

² כי באופן שלילי - ברור שאיננו יכול לברך 'שלא עשני ישראל' או 'שלא עשני לוי'...

³ גם צ"ל האם 'עבד' יש בו 'נשמה מיוחדת'? כמו של'גוי' ששרש נשמתו מהקליפות ואיננה 'חלק אלוקה
ממעל' או כמו לאשה ש'נשיותה' איננה רק סיווג-ביולוגי, אלא גם מאפייניה-הנפשיים, הם 'נשיים'.

⁴ כשם שישנם 'ערומים' או 'עיוורים', שאז שייכת ההודייה שאצלי 'מלביש ערומים' או 'פוקח עיוורים'.

נדבקה בי או לא נדבקה⁵... ושמה זו 'ברכה לבטלה'?... – אלא גם] מפני שחזרה השאלה למקומה: 'מה רע בכך אם נדבקה בו נשמת אשה'?

אמנם בדורנו המודרני, נוצרו הסברים אפולוגטיים המהפכים את משמעות ברכה זו לטובת האשה, לדוגמה:

משל לשני חיילים שהתגייסו לצבא, האחד נבחר לשרת בקומנדו-ימי וחברו יועד לתפקיד-משרדי בקריה, מחד, חייל הקומנדו נחשב למיטב חד החנית הצהל"י, גם מוערך על ידי סביבתו, אבל מאידך, הוא עובר סידרת אימונים קשים ומפרכים כל כך, עד שחברו הפקיד-הצבאי 'איננו מקנא' בו כלל ומברך בהודייה: 'שלא עשני קומנדו', אך חייל הקומנדו, למרות כל הקשיים מאושר בחלקו ואומר: 'שעשני משרד הבטחון בתפקיד כרצונו'...

והנמשל: תפקיד האשה נעלה הרבה יותר מהגבר, כל החינוך וצער גידול הבנים, יחד עם אוירת הקודש שבבית מוטלים על כתפיה, כל ניהול משק הבית שבלעדיו אין הבעל יכול להתפנות ללימוד תורה ולהבאת פרנסה, הוא על ראשה, ולכן פטרה אותה התורה מכל מיני מצוות התלויות ב'זמן' כי אין זמנה בידה...

הגבר בברכו 'שלא עשני אשה' מודה לה' על שקבל משימה קלה יותר בעבודת הבורא, בהכירו שהוא לא היה יכול לעמוד בתפקידיה הקשים של האשה, לעומתו, האשה – שמחה בחלקה ומודה לה' שהיא עושה את רצונו, גם אם תפקידה מפרך יותר...

אמנם פירוש זה מחמיא מאד לאשה, אבל מעורר שאלה כפולה:

1. אם כן, מדוע אומרת האשה: 'שעשני כרצונו', מין השלמת גורל שבדיעבד... הייתה צריכה להודות: 'שלא עשני גבר', אלא נתן לי משימה רצינית יותר.

2. ומאידך, הכך יאה לו לגבר יהודי להודות לה' על ש'התפטרו' ממשימה קשה יותר ו'זכה' להסתפק במועט?

⁵ הרמ"ק [בספרו 'שיעור קומה' פרק גלגול] מבאר עניין ה'הידבקות' והסימנים לזהותה, אך סימנים אלו יובחנו רק לבעלי מדריגה, מה גם ששם מבאר שתיתכן גם הידבקות בנפש בהמה... מדוע א"כ לא נברך גם 'שלא עשני בהמה'?

מלבד השאלות הנ"ל, דרוש הסבר על מיקום 'שלישיית הנחותים' בסדר ברכות השחר המורכבות משתי קבוצות: רובן הן ברכות ה'פרט' על מילוי צרכיו הוא, מלבד שתי ברכות שהן 'הודאה-לאומית' [אוזר ישראל בגבורה ו'עוטר ישראל בתפארה'] – וראה זה פלא:

ברוב הנוסחים 'שלישיית הנחותים' מופיעה בתחילתן של 'ברכות השחר', כהודייה אישית של ה'פרט' על בריאתו ככזה, כאשר מיד לאחריה משלימים את שורת הברכות ה'פרטיות' ובסיומן מוסיפים שתי 'ההודאות-הלאומיות'.

וכמסופר על הרה"צ רלוי"צ מבארדיטשוב נ"ע, שירד בוקר אחד לפני התיבה, והחל לומר בקול רם את ברכות השחר, כדי שהציבור יענו אמן על ברכותיו, לפתע הבחין הקהל ש'דילג' על ברכת 'שלא עשני גוי' והחלו להעיר לו על שכחתו...

פנה רלוי"צ לאחוריו והשיב להם בחיוך: וכי חשבתם שאחכה לברכה זו עד עכשיו? והלא מיד שפקחתי את עיניי, קפצתי ממיטתי ברוב אושר וברכתי מיד: 'שלא עשני גוי'...

לא כן, בסידור 'תהילת ה' נוסח האר"י, קבע בעל התניא והשו"ע את 'שלישיית הנחותים' לאחר הברכות ה'לאומיות', האמנם כך הוא הסדר הראוי? מדוע 'לתקוע' שתי 'ברכות לאומיות' באמצע, כש'פרטיות' לפניהן ו'פרטיות' אחריהן?..

פרשנות מזוית-פנימיסטית...

ואנסה להציע היבט מקורי במישור ה'דרוש-החסידי', שיאיר את הנושא מזוית-חדשנית, זאת על בסיס ניסוחו התמוה של אדמו"ר הזקן המצרף את ה'שלישייה' אל הברכות הלאומיות:

הבה נניח ששלושת ה'שלא עשני', אינן רק הודיה על בריאתו של ה'פרט' המודה על 'גבריותו', או על 'חרותו האישית'...

אלא ששלתן באות כהודייה-קולקטיבית של 'האומה היהודית', הנאזרת בגבורה והמעוטרת בתפארה, המודה בהמשך לשתי 'הברכות-הלאומיות', על אשר איננה 'גוי', איננה 'עבד' ואיננה 'אשה', כאשר מתוך 'שלת-השלילות' הללו, מתבטאת מעלתו המופלאה של 'עם ישראל', שאנכי חלק ממנו...

להלן נבאר מהן שלשת ההגדרות: 'גוי' – 'עבד' – 'אשה', בהן היה ניתן להגדיר, לכאורה, את מהותו של העם היהודי וסגולתיותו על שאר כל העמים ואנו באים לשלול הגדרות אלו!

ושמא תשאלו:

⊗ וכי אפשר לשלול מהאומה היהודית את התואר: 'גוי'? והלא מקרא מפורש הוא: "ואעשך לגוי גדול" או "מי כעמך ישראל גוי אחד בארץ"?

⊗ האפשר לשלול מעם ישראל את התואר 'עבד'? והלא מקרא מפורש הוא: "כי לי בני ישראל עבדים" ונקרא הקב"ה "מלך ישראל וגואלו" ואם הוא 'מלכנו' הרי אנו ה'עבדים'...

⊗ וכי אפשר לשלול מכלל ישראל את התואר 'אשה'? והלא מקרא מפורש הוא: "אני לדודי ודודי לי" או "באתי לגני אחותי כלה"?

אומר לכם: בלשון הקודש ישנו ניב-מקראי, אשר באומרו: 'לא זה אלא זה' כוונתו לומר: לא רק זה בלבד, אלא גם זה⁶

כמו כן בענייננו: כוונת שלשת הברכות הללו לשלול שההגדרה הלאומית שלנו, איננה רק 'גוי', איננה רק 'עבד' ואיננה רק 'אשה', אלא משהו יותר מזה וכדלקמן:

⊗ **האומה הישראלית איננה [רק]: 'גוי'**

בזה לא באנו לפסול את מי שאיננו 'יהודי' [כי אז היה צ"ל הנוסח: 'שלא עשני נכרי', כמובא בכמה גירסאות], אלא מברכים אנו את הקב"ה בשם

⁶ לדוגמה: "לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת וגו' [דברים ה,ג]. מוסיף רש"י שם: בלבד! או "כי לא בחרבם ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו" וכי בכיבוש הארץ לא השתמשו ישראל בנשק? אלא הכוונה: לא רק "בחרבם" אלא גם בזכות "ימינך זרועך" הסיוע משמיא.

קולקטיב האומה-היהודית: שלא עשני גוי' [סתם 'עם'], אשר מאפייניו הם 'גזעיים' כבשאר 'גויי הארץ', בתוספת מאפייני תרבות, שפה ואופי לאומי...

לו היה זה כך, לא היינו נחשבים לעם סגולה' בעל סטאטוס נבדל מה'אנושות', אלא כקבוצה בין קבוצות רבות⁷, אשר מאפייניה ניתנים לטשטוש וטמיעה, במידה שיומרו בעקבות מצבי גלות למאפייני העם המארח, נמצא שלו היינו רק 'גוי' [כהגדרה 'לאומית' בלבד] אין זה מחייב אותנו מאומה מבחינה 'ערכית'!

אחת התופעות המוכיחות את היותנו 'עם סגולה' ולא סתם 'גוי' היא, ההכרה שאין לך שום אומה בעולם, אשר 'אידיאל-ערכי' הוא הוא 'המגדיר-הלאומי' שלה.

בנוהג שבעולם, ש'אידיאלים-ערכיים', הם מחויבות אישית של כל פרט כ'אדם', אלא שישנם 'ערכים' מסויימים שאומצו על ידי כמה אומות,

אבל אין 'אידיאל-אנגלי' [שהרי 'דימוקרטיה' כערך, איננה שייכת לאומה האנגלית בלבד או רק לאמריקאית בלבד] כשם שאין 'אידיאל-איראני', שהרי הפודמנטאליזם האיסלמי איננו שייך לאירן יותר מאשר לאפגניסטן...

המאפיינים-הלאומיים של 'גוי', הם צרכי-האזרחים, הבטחוניים, הכלכליים, התרבותיים והמדיניים, הם הם המגדירים הלאומיים שלו, אך לא 'ערכים'!

לא כן, העם היהודי 'שלא עשני' [סתם] גוי' כשאר ה'אומות', אלא ברא אותנו כקולקטיב הנושא בחובו 'ערך-סגולי' בלעדי, השייך רק לאומה היהודית ומגדיר רק אותה והוא:

ייעודו⁸ כמנחיל האמת האלוקית ותכלית הבריאה לכל האנושות, בכח 'הנשמה-היהודית' שנשתלה בו מבריאָתו.

אבל עדיין אינני יודע מהו מעמדה של 'נשמה' זו ביחס לבוראה? על כך, באה הודייה לאומית נוספת ושוב בדרך השלילה:

⁷ כשם שב'עולם החי' ישנם בעלי חיים טורפים וישנם בעלי חיים אוכלי עשב בלבד, אך אין זה הופך את ה'כבשים' לסוג מיוחד בסולם הנבראים, החורג מעולם ה'חי'.

⁸ ייעוד זה הוא הגורם המשניא אותנו בעיני אויבינו, כמ"ש כי עליך הורגנו כל היום".

☒ האומה היהודית איננה [רק] 'עבד'

ישנם המגדירים את הזהות היהודית, בהיותנו 'עבדים' ממושמים לפקודות המלך הקב"ה ו'חרדים' למוצא פיו, ללא השתעבדות-דתית לחוקי התורה ומצוותיה וועל אחת כמה וכמה, מי ש'פורק עול המלך' בשאט-נפש, סבורים הללו, הרי מאבדים אנו את המעמד של 'עם יהודי'...

ומעשה ביהודי ירושלמי שחלף ליד דוכן 'מבצע תפילין' וראה שאני עוטר תפילין לראשיהם המקועקים של עוברי אורח פאנקיסטים, בזעזוע עמוק הוא פונה אלי בטרוניה: האמנם אתה מציע תפילין ל'גויים'!?

ניסיתי להסבירו, שאני מברר אצלם תחילה: אך יו ג'ואיש?.. אבל הלה בשלו, בטענה שלהלכה נפסק שמי ש'מחלל שבת בפרהסיא', דינו כעכו"ם לכל דבר ויינו יין נסך, כיצד א"כ אתה מחלל את קדושת התפילין להניחם על 'גויים' אלו?..

בתגובה שאלתיו כיצד הוא מסביר, שכאשר טיפוסים כאלו עוברים בשבת עם רכבם ב'מאה שערים' רוגמים אותם וצועקים לעברם: 'שאבעס'!!! – מה הבעיה? והלא לשיטתך הם 'גויים', אם כן מותר להם לנסוע בשבת?!

מסבירה תורת החסידות, שעם ישראל למרות היותו אמור אמנם להיות 'עבדי יעקב', אבל זה רק 'תפקידו', אבל אין בזה הגדרת מהותו, שהרי 'ישראל אע"פ שחטא ישראל הוא', לא כ'עבד שמרד' הנחשב ל'עריק' ואיבד את היחס-ההדדי בינו למלך...

לא כן, יהודי שהיחס שלו אל הקב"ה איננו רק 'עבד', העושה רצון מלכו ב'כפיה' ומתוך פחד העונש, מבלי כל יחס רגשי עמוק ביניהם, לו זה היה היחס, אזי לא היה הבדל מהותי [כאדם], בין מי שקבל עולו מלכות של מלך מלכי המלכים לבין אדם שאיננו נמנה על עבדיו, ההבדל היה נחשב רק 'מעשי' בלבד...

ועל זאת מברך כל יהודי עם שחר: "שלא עשני [כ'עם' שהוא רק] 'עבד' של הקב"ה! אלא זכינו ל'קשר' עמוק יותר עם בורא העולם, מתוך אהבה ויחס נפשי בל ינתק... קשר של "אני ליהודי ויהודי לי", כאהבת האשה לבחיר לבה!

☒ האומה היהודית איננה [רק]: 'אשה'

הגדרה עמוקה יותר ליחס ההדדי בין העם היהודי לבורא העולם היא, דימויו ל'אשה' של הקב"ה, דימוי שעליו בנוי כל 'שיר השירים' המתאר את ערגת ה'כלה' אל 'דודה': "אני לדודי ודודי לי".

דימוי זה הוא משל ליחס ה'אהבה' של העם היהודי לקב"ה, אהבה המבוססת על 'הכרה' בגדולתו האין סופית, על הערצתו כבורא היקום 'המחדש בטובו בכל יום תמיד מעשה בראשית'.

יחס זה מהווה 'מטרה חינוכית' גם במשנת חב"ד, שיהודי צריך לעבוד את ה' לא רק מיראה כ'עבד', אלא גם מתוך 'הכרה' ואהבה, כמ"ש: "וידעת היום [ואז] והשבות אל לבבך",

הרי שכמוהו כ'אשה' המכירה את מעלות בחיר-ליבה ואהבתה מתבטאת בכך ש'איזוהי אשה כשרה? העושה רצון בעלה', [אבל לא רק כ'שפחה-ממושמעת', אלא] מתוך קשר נפשי עמוק אליו.

☒

ברם, למרות המעלה הנפלאה שביחס האומה-הישראלית כ'אשה', עדיין מברכת האומה כל בוקר: 'שלא עשני אשה', לא זו היא מעלת-אומתנו!

וזאת מפני שקשר זה בבחינת 'אשה', גם 'חסרון' יש בו, שהרי אין זו 'אהבה-טבעית', כאח ואחות, אלא 'קשר-נרכש' שהוא גם 'מותנה' בהדדיות ואין לו 'ביטוח-נצחי'⁹...

כשם שביחסי האיש וה'אשה' בגשמיות נאמר: "והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר ... ושלחה מביתו ויצאה והיתה לאיש אחר", כך גם יחסי 'אני לדודי' מותנים בהתמסרותה המוחלטת של הנשמה אל אלוקיה, בכל לבבה ובכל מאדה, כשהיא 'עושה רצון בעלה'.

⁹ אף שיש גם מעלה באהבת 'איש ואשה' בהיותה סוערת יותר מבחינה רגשית כ'רשפי אש' לעומת אהבת 'אח ואחות' שמפני היותה טבעית, היא מתונה בבחינת 'אהבה כמים'.

כך שאילו התואר 'אשה', הוא היה 'המגדיר-המהותי' של אומתנו, עלול היה להיות חלילה מצב של 'נתק' בין האומה הישראלית לאלוקיה, כאשר האומה היהודית בוגדת בבעל נעוריה, כשם שהיה ב'חטא העגל', עד שיתכן מצב עליו אמר ישעיהו¹⁰: "הן בעוונותיכם נמכרתם ובפשעכם שולחה אמכם..."

וכן להיפך, כאשר הקב"ה מתנהג עם עמו בהשגחה ניסית גלוייה ו'עוטר את ישראל בתפארה', אזי ה'כלה' משיבה לו אהבה והערצה, אבל אם 'הלך בעלה למדינת הים', רמז לזמן הגלות, אז הקב"ה 'נעלם' אל העולמות הנסתרים הנקראים 'ים', כשהוא מותירה יושבת בדד, כאלמנה חיה, כאשר כל האומות רודים בה באכזריות ובעלה עושה עצמו כ'ישן'... אזי עלולה ה'אשה' לבגוד בעלה ולחפש לה נאמנויות חדשות... כמ"ש הנביא:

ספר הושע פרק ב

(ד) ריבו בְּאִמְכֶם רִיבוּ כִּי הִיא לֹא אִשְׁתִּי וְאֲנִכִּי לֹא אִישָׁה ... כִּי אָמַרְהָ אֲלֶכָה אַחֲרֵי מְאֵהָבִי נִתְּנִי לַחֲמִי וּמִימִי צָמְרִי וּפְשָׁתִי שָׁמְנִי וְשִׁקְוִי:

אבל בברכה זו מודים אנו לקב"ה כ'אומה', על שלא עשאנו אשה, שהרי הקשר בין קוב"ה לכנסת ישראל, בל ינתק לנצח, גם אם מבחינה חיצונית, נראה ש"שולחה אמכם", עד כדי שאומרת הגמרא:

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף קה/א

...תשובה נצחת השיבה כנסת ישראל לנביא... שמואל אמר: באו עשרה בני אדם וישבו לפניו אמר להן: חזרו בתשובה, אמרו לו: עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה כלום יש לזה על זה כלום!?

מצהיר הקב"ה שאף שהיתה כאן 'הרחקה' והגלייה, אך במישור-היחסים הפנימי, מעולם לא היה כאן 'ספר כריתות', כפי שממשיכה שם הגמרא:

אמר לו הקדוש ברוך הוא לנביא: לך אמור להן: "איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו הן בעוונותיכם נמכרתם ובפשעכם שלחה אמכם".

אחר 'שלשת ההגדרות' שנשללו – מהו א"כ 'המגדיר הלאומי' של העם, הנאזר בגבורה [האוזר כגבור חלציו להתגבר על יצרו, שלא לעבור על מצוות 'לא תעשה'] והמעוטר בתפארה [בפארן של מצוות עשה]?

¹⁰ נ.א.

מבארת החסידות:

ההגדרה החיובית והמוחלטת של 'האומה-היהודית' היא: 'בני בכורי ישראל', היינו, כשם שה'בן' הנו 'עותק של האב' בזעיר אנפין, כך כל אחד מישראל יש בו 'נשמה אלוקית' שנקראת "חלק אלוקה ממעל" ממש.

קשר של 'אב ובן' הוא קשר 'עצמותי' ובלתי מותנה כלל, לא בהיותו 'ממושמע' אל האב [כיחס של 'עבד'] גם לא בהכרת מעלותיו של האב הגורמת להערצתו [כמו ביחס של 'אשה'] אלא מין קשר ששום התנהגות חיובית איננה יכולה 'לבנות' קשר כזה למי שאיננו בנו, כשם ששום התנהגות שלילית של ה'בן', איננה יכולה לגרום ל'ניתוק-הקשר'!

גם אם התינוק אין לו שום מושג-הכרתי במעלות אביו, אין זה מונע הגדרתו כ'בן', כשם שאין זה מחליש כלל את ערגתו של התינוק לאביו, ממנו איננו מוכן להיפרד, חלילה, בשום פנים...]

על פי זווית-חדשה זו: ברכות אלו אינן עוסקות רק בדירוג חשיבות ה'מינים' הזכר והנקבה זה מול זה, כמשתמע ממבט-שטחי,

לו היה מדובר כאן בדירוגם בסולם 'חיובם במצוות' בלבד, היה צ"ל נוסח הברכה: "שלא עשני נקבה"¹¹, בתואר 'אשה' לרוב הכוונה היא ל'נשואה', בניגוד לתואר 'נערה', 'עלמה' או 'בתולה'...

ברם, לדברינו מדובר כאן בשלילת הגדרת ה'אומה' היהודית, כ'אשה' הנשואה לקב"ה, כי הגדרתה האמיתית היא: "בני בכורי ישראל".

ומעתה "ובא לציון גואל" מתרעומת הפמיניסטיות, שלא קלטו את עומק כוונת ברכות אלו...

ויברכו 'שעשני בן'!?

לאור האמור לעיל, מדוע לא תיקנו ש'האומה' כקולקטיב תברך בלשון חיובית, על ההגדרה המהותית: 'שעשני בן'!?

¹¹ ולהעיר שאמנם ספרי מוני המצוות, נוקטים תמיד בלשון: 'ונוהגת בכל מקום ובכל זמן זכרים ונקבות' ולא 'אנשים ונשים'.

ונראה לומר בדרך אפשר:

ראשית, דרך המקרא וחז"ל לבטא מעלתו-החיובית של מושג, על רקע שלילת הפחותים ממנו, לדוגמא:

פס דברים פרק ל

(יא) כִּי הַמְצָוָה הַזֹּאת אֲשֶׁר אָנֹכִי מְצַוֶּךָ הַיּוֹם לֹא נִפְלְאת הוּא מִמֶּךָ וְלֹא רָחֲקָה הוּא: (יב) לֹא בַשָּׁמַיִם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲלֶה לָנוּ הַשָּׁמַיְמָה וַיִּקְחֶהָ לָנוּ וַיִּשְׁמְעֵנוּ אֶתֶּה וְנַעֲשֶׂנָה: (יג) וְלֹא מֵעֵבֶר לַיָּם הוּא לֵאמֹר מִי יַעֲבֹר לָנוּ אֶל עֵבֶר הַיָּם וַיִּקְחֶהָ לָנוּ וַיִּשְׁמְעֵנוּ אֶתֶּה וְנַעֲשֶׂנָה: [אלא – ועתה באה ההגדרה-החיובית] (יד) כִּי קָרוֹב אֵלֶיךָ הַדְּבָר מְאֹד בְּפִיךָ וּבִלְבָבְךָ לַעֲשׂוֹתוֹ:

שנית, פעמים הצד החיובי לא ניתן להגדרה חיובית, כי את היותה של הנשמה ל'חלק אלוקה ממעל', אי אפשר לקרא לזאת 'עשני', כי ה'נשמה' לא נבראה יש מאין' ככל הברואים, כולל המלאכים, אלא היתה 'חלק מהאב' שבא לידי מימוש והתגלות כ'בן', כפי ששמע ממה שנאמר לפני 'ברכות השחר':

אֵלֶהי. נְשָׁמָה שֶׁנִּתְּתָה בִּי טְהוֹרָה הִיא. אֶתֶּה בְּרָאתָהּ. אֶתֶּה יָצַרְתָּהּ. אֶתֶּה נִפְחַתָּה בִּי. וְאֶתֶּה מְשַׁמְרָה בְּקִרְבִּי. וְאֶתֶּה עֲתִיד לְטָלָה מִמֶּנִּי...

והנוסח תמוה לכאורה, אם נאמר על ה'נשמה': אתה בראתה – משמע יש מאין, נמצא שקודם ש'בראתה' היתה 'אין', כיצד א"כ אפשר לקרא ל'אין': 'טהורה היא'?

אלא מבואר בחסידות, ה'נשמה' מעולם לא היתה במצב של 'אין', שהרי היא 'חלק אלוקה ממש, שהוא הוא 'היש האמיתי', במהותה איננה 'נברא' כלל, אלא שבהשתלשלותה מן ה'אב', קרמה 'עור וגידים' של 'אישיות' וברידתה אל עולם ה'בריאה', לבשה 'צורה של נברא' ולמצב 'היוולדות' זה, אנו קוראים: 'אתה בראתה'!

ברם, מאחר ובמהותה איננה 'נברא', על כן לא מתאים לומר עליה: "שעשני בן, כי בן נולד ולא נעשה"¹²...

¹² לפי הסברנו זה יובן גם מדוע לא יברך הגבר בצורה חיובית: 'שעשני איש' – כי 'איש' מוסב על הקב"ה בלבד, שהוא המשפיע הגלובאלי ולעולם איננו מושפע, משא"כ עם ישראל מתואר תמיד כ'מקבל' או 'בן' או 'בת' או 'אחות' או 'אשה', כל תואר לפי עניינו.

משמעות 'שלא נדבק בו בשעת השינה'...

על פי הדרוש-החסידי דלעיל, תומתק גישת המקובלים הסוברים שאנו מברכים על 'שלא נדבק בה נשמת נכרי, עבד או אשה' בעת השינה...

כי בזמן של 'לילה' [ש"החושך יכסה ארץ וערפל לאומים"] כאשר "יצאה נשמתו", כלומר, שנשמתו הקדושה איננה 'מאירה' בפנימיות כוחות המודע של היהודי ...

עלולה 'להידבק' בו תפיסה שגויה אודות 'מהותו כיהודי', עלולה להידבק בו דיעה שהוא בסך הכל 'גוי', בעל מחוייבויות לאומיות גרידא, עלולה להידבק בו דיעה שכל יהדותו מתבטאת אך ורק במידת 'עבודתו' לקב"ה ועלולה גם להידבק בו דיעה שהיחס שלו עם קב"ה הוא באופן של 'אשה', עד כמה שהוא מסור ואוהב את 'דודי', כך גם היחס המקביל של 'דודי לי' ותו לא!...

כל החששות הללו קיימות רק כאשר נשמתו 'רדומה' באפילת החומריות והקטנוניות, אבל כאשר מגיעה נשמתו למצב של 'בוקר' ומתעוררת בה פנימיותה ומהותה, אזי הוא 'מתנער' מכל דמיונות הלילה שניסו 'לדבוק' בו ומברך את הקב"ה, על היות חלק מ'עם' כזה, 'שלא עשני גוי' ו'שלא עשני עבד' ואפילו 'שלא עשני אשה', אלא "בנים אתם לה' אלוקיכם".

ובזה יומתק מה שמיד אחרי שלשת-השלילות הללו, באה ברכת 'המעביר שינה מעיני', [אף שכבר אמרנו 'המחזיר נשמות לפגרים מתים' וכבר ברכנו 'המכין מצעדי גבר'..] כי ההכרה בשלשת השלילות הללו, מוכיחה שנצלתי מ'תרדמה-רוחנית'...

מדוע מברכת האשה: 'שעשני כרצונו'?

ישנו ויכוח בין הפוסקים, כיצד מברכת האשה? יש הסוברים שאיננה מברכת כלום ביחס להיותה 'אשה', אבל רוב הדיעות וכן נהגו רוב הנשים שמברכות 'שעשני כרצונו' וכן פסק אדמו"ר הזקן בשו"ע¹³ שלו: "...והנשים נוהגות לברך 'שעשני כרצונו' וכו'".

¹³ אבל בסידורו לא הביא נוסח זה ואמנם בחב"ד אין הנשים מברכות 'שעשני כרצונו'.

ברם, לפי הזוית שנתחדשה לנו יוקשה, אם זו 'ברכה לאומית', הרי הובהר לעיל ש'כלל ישראל' איננו מוגדר מהותית כ'אשה', מהי א"כ משמעותה של ברכה זו, המורה שישנו מצב שגם הקולקטיב, נחשב אכן כ'אשה' ועל כך מברכת ה'אומה' בהכנעה: 'שעשני כרצונו' [כלומר, 'אשה']...

היותנו כ'אשה' רק עקב 'רצונו'!..

ואולי אפשר לבאר זאת מאותו היבט האמור לעיל, בהנחה שעל אף ש'ההגדרה המהותית' של עם ישראל היא בבחינת 'בן', עם כל זה גם התואר 'אשה' הוא תואר כבוד עיקרי ביותר במעלות האומה ואי אפשר לשוללו לגמרי...

שהרי אינו דומה תואר 'עבד' [שעל אף חשיבותו] איננו מיוחד רק לעם ישראל בלבד, כי מאחר ואיננו מתאר 'קשר נפשי' אלא רק 'משמעת מעשית' לרצון מלך מלכי המלכים, יתכן להחיל תואר 'עבד' גם על אומות העולם, במידה והם עושים את המוטל עליהם מהקב"ה, לדוגמה:

פס' ירמיה פרק מג

(י) וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם פֹּה אָמַר יְדֹד צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל הִנְנִי שִׁלַּח וְלָקַחְתִּי אֶת נְבוּכַדְרֶאֱצַר מֶלֶךְ בָּבֶל עֲבָדִי...

פס' צפניה פרק ג

(ט) בִּי אֲזַ אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקֹרָא כָּל־שֵׁם יְדֹד לְעֲבָדָיו שְׂכֵם אֶחָד:

סדר תפלת מנחה

יִבְרֹוּ וַיִּדְעוּ כָּל יוֹשְׁבֵי תֵבֵל. בִּי לֵךְ תִּכְרַע כָּל בְּרֵךְ. תִּשָּׁבַע כָּל לְשׁוֹן. לְפָנֶיךָ יְדֹד אֱלֹהֵינוּ יִכְרְעוּ וַיִּפְּלוּ. וַיִּקְבְּלוּ כָּל־שֵׁם אֶת עַל מַלְכוּתְךָ. וְתִמְלֵךְ עֲלֵיהֶם מְהֵרָה לְעוֹלָם וָעֶד.

לא כן תואר 'אשה', הוא מיוחד רק לעם ישראל האומה ה'מקודשת' כמ"ש "אשר קדשנו במצוותיו" ונקראת "רעייתי תמתי".

תואר זה מבטא – על פי משנת חב"ד – את החובה שלא להסתפק רק בתואר 'בן', שמייצג את האהבה הטבעית על כל מעלותיה, מפני שאהבה זו של 'הנשמה האלוקית' אל אביה שבשמים, שורשה בכוחות הנעלמים שלה הנקראים 'חיה יחידה', אבל איננה סוחפת עמה את 'אישיותה' ההכרתית של הנשמה, שיש לה גם תודעה ורגש, הדורשים 'התבוננות' בבחינת "וידעת היום [ורק אז] והשבות אל לבבך"...

על אחת כמה וכמה, שה'אהבה הטבעית' איננה סוחפת את תודעתה ורגשותיה של הנפש הבהמית, שהרי לה אין כל 'אינסטינקטים-אלוקיים' אל הבורא, שאיננו 'אביה'...

זוהי גם גישת הרמב"ם, המחייב לעסוק ב'וידעת' כדי להגיע לאהבתו ויראתו ברגש הלב, על ידי שגם היא בשכלה תכיר במעלות הקב"ה ותגיע לאהבה נלהבת אליו יתברך כדרשת רז"ל: 'בכל לבבך – בשני יצריך'...

חובה בסיסית זו של ידיעת השם ואהבתו ויראתו [מעבר לקיום מעשי של ה'שולחן ערוך' כ'עבד'] – זוהי בחינת 'אשה', שהיא 'יישות עצמאית' הבוחרת מהכרתה בבחיר לבה.

ברם, כאן עלולה להיווצר 'טעות השקפתית', המצוייה בחוגים הגורסים 'יהדות-אינטלקטואלית' ומעניקים חשיבות עליונה לעבודת ה'מוחיין', עד כדי שעלולים להעדיף את ה'נשמע' על ה'נעשה', בטענה שזהו 'אופיים הרוחני' לעבוד מתוך פילוסופיה והכרה עצמית, כי הם בבחינת 'אשה'!

עבורם נתקנה ברכה זו, שיכירו ויידעו שכל חשיבות-ה'התבוננות' ו'אהבת השם' השכלתנית, איננה מתוך 'עליונות השכל' כשלעצמו, אלא 'שעשני [אשה] כרצונו'!

כלומר, עדיף לעבוד את ה' בדרגת 'בן' [שלא עשני אשה']

אבל אם 'אופי נשמתך' נוטה, לדעתך, לעבודה ה'נשית': 'אהבה שכלית שעל פי טעם ודעת', דע! כי גם ה'התבוננות' עצמה, חשיבותה היא רק 'כרצונו',

באשר רצון השם הוא, שלא רק הרובד העל-שכלי 'חיה יחידה' שבנפש, המייצגים את את קשר האב והבן, תהיינה שותפות בעבודת השם, אלא רצונו שגם 'אישיותה ההכרתית' של הנשמה [=דרגות נר"נ שבה] ובמיוחד כדי לסחוף את תודעתה של הנפש-הבהמית שתגיע לאהבה 'בשני יצריך', בשביל זה ורק בשביל זה, עשאך 'אשה'...

ומה שבחב"ד אין הנשים מברכות 'שעשני כרצונו', אולי אפשר לומר, כי לדעת חסידות חב"ד, כל נשמה אלוקית, ללא יוצא מן הכלל היא בבחינת 'בן' דווקא, אם ישנו יהודי הרואה עצמו 'שכלתני' יותר ומייחס זאת לעובדה שכך 'עשאני' הבורא...

קובעת החסידות, שגם אם אמנם ישנה מעלה מסויימת בעבודה ה'נשית', הקשר ההכרתי-התבוני עם הבורא כמו 'אשה' הוא אמנם 'כרצונו', אך אין תכונה זו 'הגדרה-מהותית', אין זה 'עשאני'... אלא, שאנו אימצנו ביזמתנו את העבודה שעל פי 'טעם ודעת', כיוון שזהו 'רצונו'!

וכמ"ש¹⁴: (א) בָּאתִי לְגַנֵּי אַחֲתֵי כָלָה אֲרִיתִי מוֹרֵי עֵם בְּשָׁמִי אֶכְלֶתִי יַעֲרֵי עֵם דְּבָשִׁי שְׁתִּיתִי יִינִי עֵם חֶלְבֵי אֶכְלוּ רַעִים שְׁתוּ וְשָׁכְרוּ דוֹדִים: (ב) אָנִי יִשְׁנָה וְלִבִּי עַר קוֹל דוֹדֵי דוֹפֵק פֶּתַחִי לִי אַחֲתֵי רַעֲיָתִי יוֹנְתִי תַמָּתִי שְׂרָאֲשִׁי נִמְלָא טַל קְנֻצוֹתַי רְסִיסֵי לֵילָה:

הא למדת, אשר תחילה בא 'שם העצם' של הנשמה הוא 'אחותי', הקשר הטבעי, כך 'עשני הבורא', אלא שלאחר מכן בא 'שם התואר': 'כלה' או 'רעייתי', אותו החליטה הנשמה לאמץ ביזמתה מפני שזהו 'רצונו', אבל לא כך 'עשני'!

האומה מברכת רק על הגדרתה המהותית, כפי ש'עשאה' הבורא במקור חוצבה!

¹⁴ שיר השירים ה,א.